

RUS ARŞİVLERİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA ve TÜRKİYE (1918-1922)

"Mustafa Kemal and Turkey in the Correspondences of Soviet Bureaucrats 1918-1922" adıyla *The Turkish Yearbook of International Relations* dergisinde İngilizce yayımlanan makale, yazarı tarafından Türkçeye çevrilip yeni bilgiler ve Rus arşivinden belgeler eklenerek geliştirilmiştir.

Öz: Dünya tarihinde coğrafi olarak en çok yayılan ve kabul gören iki ideolojiden biri kapitalizm, diğeri ise sosyalizmdir. Özel mülkiyete ve sömürgeye dayalı liberal bir sistemi öngören kapitalizm, 1789 Fransız İhtilali'ni; kolektif mülkiyeti, ekonomik eşitliği, toplumu öne çıkaran sosyalizm ise 1917 Bolşevik İhtilali'ni doğurmuştur. Kapitalizm, 1914 yılında Avrupa'yı "dünyanın paylaşım savaşı" denilebilecek I. Dünya Savaşı'na sürüklemiştir. I. Dünya Savaşı'nı başlatan ülkelerin paylaşmak istedikleri coğrafi bölgelerin en önemlilerinin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde olması sebebiyle, Türk tarihinde 20. yüzyılın başları zorlu yıllar olarak değerlendirilmektedir. Devletin yöneticileri ve tebaası, gelişen siyasi-iktisadi olayların odak noktası olmuştur. Durumu daha da ağırlaştıran ve bütün fikirleri, akımları, ideolojileri etkileyen Sevr Antlaşması (1920) bu dönemde imzalanmıştır. Osmanlı bürokrasisi içerisinde, yeni ideolojilere sıcak bakan şahsiyetlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'dır. Benzer iç ve dış etmenlerden dolayı Mustafa Kemal'in başlattığı Millî Mücadele, özünde dönemin iki ideolojisinden de etkilenmekle birlikte, bunlardan farklı bir yapı taşımaktadır. Kemalist hareketle ilgili olarak, şimdiye kadar genellikle Avrupa kaynaklı incelemeler yapılmıştır. Oysa Rus arşivlerinin bu konuda önemli bir kaynak olduğu inkâr edilemez niteliktedir. Bu arşivlerde, Mustafa Kemal'in şimdiye kadar yayımlanmamış yazışmalarının yanı sıra Sovyet Rusya'nın Millî Mücadele ile ilgili pek çok istihbarat metni mevcuttur. Bu çalışmada, 1918-1922 yılları arasında, Sovyet Rusya'nın değişik yazışmalarında Mustafa Kemal ve Türkiye ile ilgili belgeler incelenmiştir. Çalışmada, dönemin liderleri Lenin ile Mustafa Kemal karşılaştırılmış, Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya'ya bakışı ile Lenin'in Millî Mücadele'ye yönelik düşünceleri incelenmiştir. Lenin'in bilgi edinme yolları ve istihbaratının niteliği sorgulanmıştır. Sonuçta, Sovyet Rusya'nın yeni kurulmakta olan Türkiye hakkında derinlemesine bilgiye sahip olduğu ve iki ülke liderlerinin de dış politika alanında milli ve ortak çıkarlar doğrultusunda strateji yürüttükleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Sosyalizm, Millî Mücadele, Rusya, Türkiye.

Mustafa Kemal Pasha and Türkiye in the Russian Archives (1918-1922)

Abstract: There are two geographically spread ideologies in the world history, one is capitalism and the other is socialism. Capitalism, which envisages a liberal system based on private property and colonialism, led to the French Revolution in 1789, and socialism that emphasizes collective ownership and economic equality, and society gave rise to the Bolshevik Revolution in 1917. Capitalism pushed Europe to the First World War in 1914, the war of sharing the world. Due to the fact that the most important geographical regions that the countries starting the World War I wanted to share were within the borders of the Ottoman Empire, the first part of the 20th century in Turkish history is regarded as difficult years. The rulers and subjects of the state became the focus of the developing political-economic events. The Treaty of Sevr in 1920, which aggravated the situation and affected all ideas, movements and ideologies, was signed at this time. In the Ottoman bureaucracy, one of the open-minded people to new ideologies was Mustafa Kemal Pasha, the founder of the Republic of Turkey. Due to similar internal and external factors, the National Struggle initiated by Mustafa Kemal was influenced by both ideologies of this period; however, it was essentially different from them. So far, analysis about the Kemalist movement has been based on European sources. However, it is undeniable that the Russian archives are significant sources on this subject. In these archives, there are correspondences of Mustafa Kemal that have not been published until now as well as the Soviet Russia's many intelligence texts on the National Struggle. In this study, the documents related to Mustafa Kemal and Turkey in various correspondences of Soviet Russia between 1918 and 1922 were examined. The period's leaders Lenin and Mustafa Kemal were compared, and also Mustafa Kemal's view to the Soviets and Lenin's view to the National Struggle were discussed. Lenin's ways of obtaining information and the features of his intelligence have been questioned. As a result, it was revealed that Soviet Russia had in-depth knowledge about the newly established Turkey, and that the leaders of the two countries had implemented strategies in line with national and common interests in the field of foreign policy.

Keywords: Mustafa Kemal, Socialism, National Struggle, Russia, Turkey.

TÜRKLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
54. SAYI / VOLUME
2023-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Doç. Dr.
Telli AKHUNDOVA
KORKMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Tarih Bölümü

telikorkmaz@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8513-706X

Gönderim Tarihi

Received
06.11.2023

Kabul Tarihi

Accepted
08.12.2023

Atf Citation

Akhundova Korkmaz, Telli. "Rus Arşivlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye (1918-1922)." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 54, 2023, ss. 11-28.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Ekim 1917 Bolşevik İhtilali'nin sonucunda Rus İmparatorluğu'nu ayakta tutan Çar rejimi devrilmiş, Vladimir İliç Lenin, yeni Rusya Devleti'ni Sovyet idari şekli ile yönetmeye başlamıştır. Başarılı ve yetenekli personele ihtiyaç duyan Lenin, Çar dönemi devlet adamlarından da gerektiğinde istifade etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte yeni devleti ve rejimi güçlendirmek kolay olmamasına rağmen Lenin'le ekibi manevralar ve diplomatik hamlelerle zorlukların üstesinden gelebilmişlerdir. Sovyet yönetimi ilk iş olarak imtiyazsız ve tazminatsız savaştan çekilme kararı almış, bunu muharip devletlere bildirmiştir. Ardından kendilerine yakın buldukları devletlerle anlaşma yoluna gidilmiştir. Bundan sonra Rusya'nın çeşitli bölgelerinde Sovyetleştirme programı gerçekleştirilmeğe başlanmıştır. İktidara gelmeden önce Bolşeviklerin desteği ile çeşitli bölgelerde kurulan yerel Komünist Parti teşkilatları, Moskova'da Bolşevikler hâkimiyete geldikten sonra Sovyet merkezinin bir şubesine dönüştürülmüştür. Bu bölgelerden, Merkezî Komiteye ve dışişlerine telgraflar, mektuplar, şifreli bilgiler ve haberler gönderilmiştir.

Bu tarihî süreçte Osmanlı ülkesinde İttihat ve Terakki Hükûmeti bütün yönetimi elinde tutmaktadır. Mevcut durum, Mondros Mütarekesi'ne kadar devam etmiştir. Mütarekenin ağır şartları, halkı ve Osmanlı bürokrasisini derinden etkilemiştir. Belirtilen koşullarda mütarekenin vahametini ilk olarak fark eden Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Böylece, Çanakkale Savaşlarındaki başarılarından ötürü diğer dünya devletleri tarafından bilinen Mustafa Kemal, artık Rusya tarafından da takip edilen bir lider hâline gelmiştir.

İstanbul'da İttihat ve Terakki Hükûmeti devleti idare ediyor gözüktü de, halk Mustafa Kemal önderliğinde iç ve dış güçlere karşı istiklal mücadelesi vermeye başlar. Bunun paralelinde, emperyalizme karşı mücadele ederek hâkimiyeti ele geçiren Bolşevik yönetimi, açıklamalarında Mustafa Kemal'in haklı mücadelesini desteklediğini söylese de İttihat ve Terakki'ye mensup devlet adamları ile irtibatı kesmemiş, onlardan da menfaatleri doğrultusunda istifade etmiştir.

1. Mustafa Kemal ve Komünizm

Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Millî Mücadele hareketinin temel özellikleri, 1919 tarihinde yayımlanan Amasya Genelgesiyle bilindiği gibi iç ve dış kamuoyuna duyurulmuştur. Ardından Erzurum ve Sivas Kongreleri ile düzenlenen hareketin esasları, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından onaylanmış ve "Misak-ı Millî" adı ile Millî Mücadele'nin temeli oluşturulmuştur. Başlatılan bu hareket, ülkeye saldıran yabancılara karşı yapılan bir mücadeledir. Mücadelecilerin esas

amacı, herhangi bir siyasi görüşün sözcülüğünü yapmaktan ziyade ülkeyi kurtarmak olmuştur. Aynı millî duygularla mücadeleye önderlik eden Mustafa Kemal, I. Dünya Savaşı'nın etkisi ile karmaşık politikalar sergileyen dünya devletlerine karşı, ustaca siyasi manevralar yapmayı başarmıştır. Rusya'da Ekim 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra hâkimiyeti ele geçiren Sovyet yönetimine karşı da dengeli ve temkinli davranmıştır. Emperyalistlere karşı ortak mücadelede birleşen Ankara Hükûmeti ile Sovyet Hükûmeti, fazla zaman kaybetmeden irtibat kurmuş ve karşılıklı olarak birbirlerini desteklemiştir.

Ankara Hükûmeti ile Sovyet Hükûmeti arasındaki ilişkiler, tamamen farklı amaçlar doğrultusunda kurulmuştur. Türkiye iyi komşuluk ilişkileriyle işbirliği yapmak ve silah yardımı alarak, ortak düşmanları olan Batı emperyalizmine karşı mücadele etmek istiyordu. Sovyet Hükûmeti ise Türkiye'deki Millî Mücadele hareketini Batı emperyalizmine karşı duran bir unsur olarak görüyor, aynı zamanda bu hareketi Müslüman halkların uyanışı olarak kabul ediyordu. Hatta 1 Mayıs 1919 İşçi Bayramı münasebetiyle yayımladıkları demeçten de anlaşıldığı gibi Türkiye'de komünist bir rejim oluşturmayı planlamışlardı (Gürsel 182-183). Bunun yanı sıra, İtilaf Devletlerinin Rusya ve Türkiye'ye karşı yürüttüğü politikalar, her iki devleti birbirine yaklaştırma konusunda etkili olmuştur. İlk olarak savaşta yenilgiye uğrayan Rusya'da Bolşevikler yönetimi ele geçirir geçirmez 26 Ekim (8 Kasım) 1917'de ilan ettikleri "Barış Dekreti" ile hemen savaşa son verilmesi ve muharip devletlerin ilhaksız ve tazminatsız tam manasıyla demokratik bir barış akdetmelerini istemişlerdir (Kurat 376). Ardından Sovyet yönetimi Çarlığın gizli anlaşmalarını açığa vurup Almanya ile barış teşebbüsüne geçerek muharip devletleri etkilemeyi başarmıştır (Armaoğlu 132). Rusya'nın yürüttüğü bu olumlu siyaset, Türkiye'deki millî mücadele faaliyetlerini bir bakıma desteklemiştir. Sovyet Rusya'nın barış çağrısının sonucu olarak başlayan Brest-Litovsk müzakerelerinde Rus delegeleri içerisinde sözü geçen biri olan L. Kamenev ile Enver Paşa tarafından görevlendirilen askerî meseleler uzmanı Zeki Paşa arasında geçen konuşmalarda Kamenev'in Rusya'nın Anadolu'dan çekilmeye hazır olduğunu bildirmesi, akabinde ise imzalanan 3 Mart 1918 Brest-Litovsk Anlaşması gereği, Çarlık Rusya'nın Türkiye üzerindeki iddialarından vazgeçerek Batum-Kars-Ardahan sancaklarını geri vermesi, Doğu cephesinde Millî Mücadele için müsait zemini sağlamıştır (Yel 836). Bütün bu gelişmelerin karşılıklı işbirliğine önemli etkisi olmuştur.

Siyasi gelişmeleri ve bölgedeki durumu dikkatle takip eden Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerle ilişkileri geliştirmeye çalışmış ve onlarla işbirliği yapmayı Türkiye için bir tehlike olarak görmemiştir. Bu düşüncelerini 23 Haziran 1919 tarihinde 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir

Paşa'ya yazdığı mektubundan öğreniyoruz. Mektubunda Rusya'nın Kazan, Orenburg, Kırım gibi halkı Müslüman olan vilayetlerinde de Bolşeviklerin kabul gördüğünü vurgulamış ve onların dinî anane gibi işlerle alakadar olmadıklarını varsayarak, memleket için bir mahzuru olmayacağını düşünülüğünü yazmıştır. Bu mektubun devamı ise Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle ilgili görüşleri açısından önemlidir. Şöyle ki, devamında Bolşeviklerin etkin bir duruma girmeleri hâlinde bitaraf davranılması gerektiğini, bu yolla İtilaf kuvvetlerinin memleketimizi terk etmeğe zorlanmasını, aksi takdirde vatanımızın Bolşevik istilasında kalma tehlikesi tezinin ortaya atılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Ayrıca ilk teklifin Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeden birkaç zatin kılık değiştirip Rusya'ya gönderilerek Bolşeviklerle görüşmeler yapıp anlaşmaya muvafık olursak onların memleketimize kuvvetle ve birlikte girmelerine mani olacağımızı, onları sınırımızda tutabileceğimizi ve İtilaf devletlerine ait bütün kuvvetlerin ülkemizi terk etmeleri için Bolşevikleri bir "ıslah edici" makamında kullanmanın yerinde olacağını vurgulamıştır (Karabekir 61).

Mustafa Kemal'in önderlik ettiği mücadelede yönetim, devlet, sınır kavramı, kültür, eğitim gibi bütün alanlarda kendisinin "komünizm hudut tanımaz hâlbuki biz bir millî hudut kabul ediyoruz" sözlerinden de anlaşılacağı üzere millîlik temel amaç olmuştur (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 136). Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı bir konuşmasında,

Biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklalini kurtarmağa karar verdiğimiz zaman kendi düşüncelerimize bağlı kaldık ve kendi gücümüze güvendik. Hiçbir kimseden ders almadık ve hiç kimsenin düşüncelerine aldanarak işe girişmedik. Bizim düşüncelerimiz ve bizim prensiplerimiz cümlece malumdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiçbir teşebbüste bulunmadık diyerek önderlik ettiği mücadelenin Bolşevik ilkeleriyle asla uyuşmadığını defalarca söylediğini vurgulamıştır. Millîlik konusunda ise aynı konuşmanın devamında, herkesin bizi milliyetçi kabul ettiğini söyleyerek milliyetçiliğimizin mağrurane olmadığını, bizimle birlikte yaşayan milletlere saygı duyduğumuzu ve onların milliyetlerinin gerekçelerini tanıdığımızı belirtmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 96).

Sovyet yönetiminin kurucusu ve Sosyalizmin önderi olan Lenin'in telakkisinde millet, devlet, sınır gibi kavramlar değil, evrensel sosyalizm ve evrensel komünizm vardır. Lenin, millî değerlere sahip çıkılması, anayurdun savunulması gibi düşünce ve faaliyetleri, bütün eserlerinde "şovenist eylemler" olarak belirtmiştir (Lenin 18). Rusya'da yönetime gelmeyi başaran bu telakki, ülkenin her tarafında "Sovyet" sistemine uygun ve Komünist Partisinin hükümleri doğrultusunda bir rejim kurmaya başlamıştır.

Sovyet rejimin en yüksek kurumu, Lenin'in başında bulunduğu Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom) idi. Bu rejimin esas amacı ise dünya ihtilali yapmak olmuştur (Kurat 325-326).

Ülkeyi işgal eden yabancılara karşı haklı mücadeleye girerek halkın öncülüğünü yapan yetenekli, kahraman bir asker olan Mustafa Kemal'e göre, Lenin, savaşta kaybeden devletin durumundan faydalanarak yönetimi ele geçiren bir liderdir. Bu düşüncesini, I. Dünya Savaşı daha başlamadan önce çeşitli toplantılarda dile getirmiştir. Lenin genel bir savaşın kaybedilmesinin ayaklanmalara neden olacağını, bu yüzden çıkabilecek genel bir savaşta kendi devletin mağlup olmasını istediğini konuşmalarında belirtmiştir. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa kendi vatanının yenilip yıkılması için değil, yenmesi için çalışmıştır (Bayur 29). Mustafa Kemal aldığı askerî eğitimle ve katıldığı savaşlarda edindiği tecrübelerle, vatanını düşmanlara karşı kahraman bir asker telakkisi ile savunma mücadelesi vermiştir. Lenin ise değil askerî bir eğitim almak, her bir vatandaşın yapması gereken askerlik hizmetinde bile bulunmamıştır. O dönem Rusya askerî tüzüğüne esasen ailenin durumuna göre, örneğin ailenin tek oğlu veya ailenin tek geçim kaynağı olan kişiler, daimi askerî hizmetten muaf tutulurlardı. Çoğunlukla muaf olan bu kişiler milis grubuna (40 yaşına kadar) kaydedilirdi ve yalnız savaş anında çağrılırlardı. Rusya kaynaklarının verdiği bilgiye göre muhtemelen Vladimir Ulyanov Lenin'in de ismi milis birliklerine kaydedilmiştir. Bu sebepten askerlik hizmetini askıya alma meselesi hiç kaldırılmamıştır. Çünkü V. Ulyanov Lenin de askere alınma yaşlarında iken (Askere alınma yaşı: 20) 1890 yılından 1901 küçük kardeşi Dmitri'nin okulu bitirdiği döneme kadar dul anne, iki kız, bir erkek kardeşten ibaret olan ailenin tek geçim kaynağıdır (Perfilov 65-66). Yaşamları, eğitimleri, telakki ve ilkeleri birbirinden farklı olan bu tarihî şahsiyetlerin yaptıkları devrimler de farklılık gösterir. Türk devrimi, siyasal, sosyal ve ekonomik bir devrimden ziyade, devletin, toplumun bütün kesimlerinde bireylerin yaşantı ve hayat görüşlerinde köklü bir değişimdir (Karal 48).

Türk devriminin yaptığı siyasi tercih, farklılıkları açıkça izah etmektedir. Mustafa Kemal, komünist ve faşist rejimlere asla itibar etmemiştir. Çok partili parlamenter demokrasiyi seçmiştir. Modernleşmenin başarılı olabilmesi için ulusal benliğe sahip olunması gerektiğini belirtmiştir. (Aybars 449). Türkiye ve Rusya'daki yeni rejimlerin farklı olması, büyük sorunlar doğurmasa da bazen ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Sovyet devletinden farklı olarak, yeni Türkiye devletinde devrimlerin amacı çoğulcu demokrasi olmuş ve 1919 yılından itibaren de bu rejimin temel değerleri uygulanmaya başlanmıştır (Yüceer 62).

2. Sovyet Yazışmalarında Mustafa Kemal ve Türkiye

Rusya’da haberleşme, posta, istihbarat ve polis teşkilatları gibi kurumların oluşumu eskiye dayanmaktadır. İmparatorluk döneminde İçişleri Bakanlığına bağlı olarak çalışan bu birimler, 1917 Ekim İhtilali’nden sonra farklı isimler altında faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. İhtilal sonrası Posta ve Telgraf Bakanlığı’nın ismi Posta ve Telgraf Halk Komiserliği (Narodny Komissariat Poçta i Telegrafov) olarak değişmiş fakat çalışma sistemi, 20. yüzyılın başlarında yaşanan tarihî olaylar nedeniyle gerilemiştir (Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya 328). 1920 yılından sonra gelişme sağlansa da, Sovyet yöneticileri arasındaki haberleşmeler daha çok istihbarat ve hafiyeler aracılığı ile sağlanmıştır. Rusya istihbarat servisinin temelini ise Çarlık döneminde kurulan Okhrana oluşturmaktadır. Bolşevikler hâkimiyeti ele geçirdikten sonra Dzerjinski’nin¹ telkini ile Okhrana kaldırılmış ve yerine Aralık 1917 tarihinde Çeka (Çerezvçaynaya Komisiya po Borbe s Kontrevolyutsiey i Sabotajem-ÇK) oluşturulmuştur. 1918 tarihli kararlarla resmen faaliyete geçen Çeka, Sovyet Rusya istihbarat servisi olan KGB’nin (Devlet Güvenlik Komitesi) temeli niteliğindedir (Boyacı 12; Atay 309-328).

Sovyet yöneticilerinin bu kurumlar vasıtası ile yaptıkları yazışmaların birçoğuna, Moskova’da bulunan Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivinden (RGASPI) ulaşabilmek mümkündür. Araştırmacılara açık olan bu arşivde muhafaza edilen belgeler, hem Rusya hem de Türkiye tarihi açısından önem arz etmektedir. 2014 yılında bu arşivde yaptığımız araştırmalar sonucu Millî Mücadele, Kafkaslar ve Türkiye, Ermeni Meselesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, Mustafa Kemal Paşa ve benzeri konularla ilgili sayısız belgeye ulaşılmıştır. Bunlar arasından, seçilerek sunulan belgelerin çevirisi tarafımızdan yapılmıştır. Ankara Hükûmetinin Sovyetlerden yardım istemesi üzerine Sovyet yöneticilerinin fikir alışverişinde buldukları mektup ve telgraflar da ilgimizi çeken belgeler arasındadır.

Millî Mücadele’ye yardım yapılmasının politik açıdan zorunluluğu, dönemin çeşitli Sovyet yöneticileri tarafından dile getirilmiştir. Eylül 1920 tarihinde Bakü’de toplanan Doğu Halklarının I. Kongresinde Komünist Enternasyonel’in başkanı Grigori Zinovyev konuşmasında, Türkiye’nin Sovyet sistemi için çalışması, Sovyet hükûmetinin ise Türkiye’de Mustafa

¹ Sovyet devlet adamı ve devrimci liderlerden olan Felix Edmundoviç Dzerjinski, 11 Eylül 1877’de Polonyalı küçük bir asilzade ailesinde doğmuştur. Çeka’nın kurucu başkanı olan Dzerjinski Sovyet yönetiminde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ömrünü karşı devrimcilerle mücadelele yaşamış ve ağır iş yükü sonucunda 20 Temmuz 1926’da kalp krizi nedeni ile ölmüştür. Geniş bilgi için Bkz. https://biblioclub.ru/index.php?page=author_red&id=2300

Kemal'e yardım etmesinin zorunluluklarını dile getirmiştir. Aynı konuşmada Zinovyev, Türkiye işçi ve çiftçilerini sömürücüleri aleyhinde mücadeleye çağırarak için Mustafa Kemal'e yardım etmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Saray 95).

Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin, 27 Eylül 1920 tarihli Lenin'e yazdığı mektupta,

Batı radyosunun verdiği malumata göre askeri malzemenin yetersizliği nedeniyle Kemalistlerin durumu kötüdür. Kemalistlerin mahvolması Antanta'nın desteklediği Müslüman fanatizminin zaferiyle sonuçlanacak. Hem de bize karşı kutsal yürüyüş yapmayı yaygınlaştırmak amacıyla Sultan'ın Küçük Asya'da yeniden ortaya çıkması da mümkündür. Bu ise geniş şekilde inkılâp karşıtı Müslüman harekâtının başlamasına, Bakü'nün, hatta Türkistan'ın kaybedilmesine, hatta daha sonra da Doğu bölgelerimizde ciddi tehlikeye kadar gider. Bu nedenle Kemalistlerin bundan sonra da var olmaları bizim için hayati bir meseledir. Her şeyden önce bu onlara silah gönderilmesi gerektiğini gösteriyor (RGASPI, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi, Fon 159, Sayı 2, Dosya 57, Vr. 003)

diyerek Türkiye'ye yardım meselesi konusundaki düşüncelerini sosyalist lidere açıklamaktadır.

Farklı amaçlarla birbirine yaklaşan Ankara Hükûmeti ile Sovyet yönetimi, diplomatik ilişkilerde oldukça titiz davranmışlardır. Bu durum Çiçerin'in 22/III/1922 tarihli Molotov'a² gönderdiği mektuptan da açıkça anlaşılmaktadır.

Türkiye ile bağlı komisyonda yoldaş Sokolnikov³ Moskova Antlaşmasının esas yükümlülüklerinden birini, talep olunan ve Tiflis'te artık bu maksatla ayrılmış meblağı kararlaştırılmış tarihte (16 Mart'ta) ödememek gibi oldukça korkunç bir teklif ileri sürdü. Bu konuda Türkiye kendi casusları vasıtasıyla bilgilendirilmiştir. Bize inanan Türk köylü ve sanatkârlarını

² Sovyet yöneticileri arasında siyasi ve diplomatik zekâsına güvenilen Vyaçeslav Mihailoviç Molotov'un (1890-1986) gerçek soyadı Skryabin'dir. İlk eğitimini Kazan okulunda alan Molotov, 1906 yılında Komünist Partisine üye olmuştur. İhtilalden sonra çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1926 yılında Politbüro üyesi, 1928-29'da Moskova parti komitesi I. Sekreteri, 1930-1941 yıllarında ise Sovnarkom (Sovyet Halk Komiserleri Konsey başkanı) olmuştur. Bütün ömrünü Sosyalizme adayan Molotov, 1986 yılında Sovyetlerin dağılmasını görmeden ölmüştür. Geniş bilgi için bkz. Volkova 213-217.

³ Grigori Yakovleviç Sokolnikov (1888-1939) Lenin'in silah arkadaşlarından. Sovyet yönetiminde mali işlerden sorumlu olmuş ve 1923 yılında Sovyetlerin ilk Mali İşler Komiseri görevine getirilmiştir. Dışişleri Halk Komiseri yardımcılığı gibi farklı görevlerde de bulunan Sokolnikov, 1936'da tutuklanarak hapsedilmiş, 1939 yılında ise hücre arkadaşı tarafından öldürülmüştür. Geniş bilgi için bkz. Sokolnikov 5-8.

kabaca kandırmak bütün Doğu halkları karşısında kendimizi rezil etmek ve şahsen beni antlaşmayı imzalayan bir şahıs gibi, Doğu halkları karşısında rezil duruma sokmak ve siyasi yönden mahvetmek, onların bir daha hiç bir şekilde bize inanmamaları, bizden yalancı olarak nefret etmeleri içindir mi acaba? (RGASPI, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi, Fon 159, Sayı 2, Dosya 57, Vr. 095).

Sovyet Hükûmeti'nin bütün yöneticileri tarafından Türkiye'ye yardım edilmesinin siyasi açıdan öneminin vurgulanmasına rağmen yazışmalarda milli mücadele ve onun önderi konusunda çeşitli analizlerin de yapıldığı görülmektedir. Sovyet yönetimi başkanı Lenin'in Mustafa Kemal ile ilgili düşüncelerine 1922-1923 yıllarında Sovyet Rusya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov (Benhür 85) kaleme aldığı anılarında yer vermiştir. Şöyle ki, Türkiye'ye elçi olarak gönderilmesine karar verildikten sonra Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin ile birlikte Lenin'i odasında ziyaret eden Aralov'a Lenin uzun uzun tavsiyelerde bulunmuştur. Konuşma sırasında Lenin, Mustafa Kemal Atatürk'ü sosyalist olmamasına karşılık iyi bir teşkilatçı, kabiliyetli bir lider, ilerici ve akıllı bir devlet adamı olarak tasvir eder (Aralov 45-46).

Sovyet bürokratları, Türk millî hareketinin önderini karakterize edebilecek kadar tanıdıkları gibi ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik yapısı ve gelecekte bu ortamda kurulacak siyasi rejimi tahmin edecek bilgiye dahi sahiptiler. Sovyet Rusya Hükûmeti'nin Dışişleri Komiseri Çiçerin, 1920 yılında Lenin'e yazdığı mektupta Türkiye'yi bu açıdan değerlendirmektedir. Mektuptaki ilgili metin şu şekildedir:

Türk Millî Merkezi (TBMM) ile yakınlaşma, bizim Doğu'daki siyasetimizi güçlendirebilir. Millî Merkez henüz partilere bölünmemiştir ve iç siyaset programı hazırlanmamıştır. Herhalde Cumhuriyet rejimi olacak. Onlar, Türk halkının köylülerden ve küçük burjuvaziden oluştuğunu izah ettiler. Onlara zulmedenler bürokrasi, yüksek tabakalı paşalar ve spekülâtörler olmuştur. Sermaye Batıya mahsustur, burjuvaziyi büyük oranda Ermeniler ve Yunanlılar teşkil ediyor. Küçük Asya'da büyük toprak sahipliği (Tımar Sistemi) II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır. O zamandan itibaren büyük toprakların şahıslar tarafından idare edilmesi kısmen iyileştirilmiştir. Lakin bu mülk sahipleri de büyük ihtimalle kovulacaklar. Komünizm için ortam yoktur, Bolşevizm ise çok yaygındır, Batı sermayesine, yerli zatlara karşı muazzam bir nefret var.

...Orada Sovyet Cumhuriyeti kurulabilir, ama bu bizim Sovyet Cumhuriyetimiz gibi olmayacak, çünkü her bir köylü kendi bölgesini seviyor ve komünizmi köylülere ancak yavaş yavaş yaygınlaştırmak mümkün olacak. Ben böyle yarım Sovyetleşmeden hiç bir fayda beklemiyorum, bu yalnız akılları bulandıracak (RGASPI, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi, Fon 159, Sayı 2, Dosya 57, Vr. 001 (1)).

Sovyet Dışişlerinin yaptığı bu analiz, kısmen doğrudur. Nitekim Mustafa Kemal, 1922 yılında Bursa’da *Petit Parisien* muhabirine verdiği demeçte: “Biz ne bolşevikiz, ne de komünist; ne biri ne diğeri olamayız. Çünkü biz millîyetperver ve dinimize hürmetkârız. Özetle, bizim hükûmet şeklimiz tam bir demokrat hükûmetidir” (Kocatürk 221) demiştir. Başlangıçta Sovyet Hükûmeti Rusya’da Mustafa Suphi liderliğinde kurulan Türk Komünist Teşkilatı’nı Osmanlı Devleti’ni rahatsız etmek amacıyla desteklese de (Aslan 49-58) Mustafa Kemal öncülüğünde Türk Milli Mücadelesinin başarısı karşısında yön değiştirmiştir. Nitekim Türk Komünist yapılanmalardan zaman zaman yararlı olsa da onlara itibar etmediği belgelerden anlaşılmaktadır. Merkez Moskova’nın Gürcistan’daki resmi heyetinden Dışişleri Komiseri Çiçerin’e gönderilen mektup bu içeriğe sahip mektuplardandır.

Trabzon’dan haber veriyorum ki, Yeni Haziran⁴ Gazetesi, Türk Komünist Partisinin /uydurma hükûmetin/ resmi yayını oldu.

Yeni Haziran Gazetesinin 30 Kasım tarihli makalesi kendi yeni doktrinini ifade ediyor “Biz ihtilalin gücü ile herkesin eşit olduğu ve hiç kimsenin istismar edilmediği bir hükûmet kuracak ve bunu akılla elde edeceğiz. Denikin ve Kolçak kapitalistleri ile mücadele eden Rusya gibi biz de Türkler ve İngilizlerle mücadele ediyoruz. Düşmanımız olan kapitalist ve emperyalistlerle sonuna kadar mücadele edeceğiz. Şimdi Ankara Hükûmeti şüphesiz ihtilalci bir hükûmettir. Eğer biz bu gün inkılap yapmaya başlasak, düşmanlar bundan istifade ederek derhal Türkiye’ye girecekler”. Bu makale, Kemal tarafından kurulmuş Türk Komünist Partisinin önemini karakterize ediyor. İstanbul gerçekleri Anadolu’dan haber veriyor ki, Mersin’in Kilikya şehri, Kemalistler tarafından tutulmuştur. İstanbul Gazetesi, Bursa’da yeniden başlayan karışıklıklar ve Kemalistlerin yaptığı güçlendirilmiş partizan savaşı hakkında bilgi veriyor. Ankara telgraf bürosu, Ankara Hükûmeti temsilcisinin İstanbul’un müttefikleri ile konuşmalar yapmak amacıyla Huser’e yola düşmesi hakkında malumatı tezip ediyor ve İzzet Paşa’nın resmi heyetinin Ankara Hükûmetine katılması durumunu saklıyor. Tiflis, 31 Aralık Basın Bürosunun Müdürü Nerodiev (RGASPI, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi, Fon 159, Sayı 2, Dosya 56, Vr. 045)

Kuvâ-yi Milliye’nin Anadolu’da güçlendiğini anlatan bu belgede, Ankara ve İstanbul hükûmetleri hakkında bilgi verilerek Mustafa Kemal’in kurduğu Türkiye Komünist Fırkası’nın uydurma olduğu belirtilmektedir.

Sovyet yönetimi, Türkiye’nin Rusya sınırları içerisindeki Türk halklarıyla irtibat ve bağları konusunda da titiz davranmıştır. İlk aşamada Türk

⁴ Burada “Ени Июнь-*Yeni İyün*” şeklinde ifade edilen gazete muhtemelen aynı dönemlerde Türkiye Komünist Fırkasını destekleyen *Anadolu’da Yeni Gün Gazetesi*’dir (Güneş 1).

halkları arasındaki Türkçülük ve Turancılık akımlarının siyasi hedefleri olduğu propagandasını yaparak ona karşı önlemler almıştır. Bunu sezen Mustafa Kemal ise Türkçülük ve Turancılığı siyasi ve askerî anlamda uygulamayı düşünenleri düşüncelerinden vazgeçmeleri konusunda uyarılmış ve bunun Türk kültür birliğine zarar vereceğinden böyle bir harekete asla izin vermeyeceğini söylemiştir. Mustafa Kemal ne ağır Millî Mücadele yıllarında, ne de daha sonraki yıllarda Türk dünyasında birliğin sağlanması konusunda izlediği siyasetten hiçbir zaman vazgeçmemiştir (Kılıç 54). Buna karşılık Sovyet Rusya, Orta Asya Türkleri arasında ortaya çıkan Türkçülük hareketinden duyduğu endişe kadar Kemalizmin de bu coğrafyalarda yayılmasından endişe duymuştur (Yüceer 105). Belgeler arasında Tiflis'teki Basın Bürosu Başkanı Yerofyev'in Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e ve bütün siyasi büro yoldaşlarına Aralık 1920 tarihinde gönderdiği mektupta bu endişe açık bir şekilde ifade edilmektedir:

31 Aralık tarihli gazete, her iki tarafın Moskova ve Ankara'nın birbirlerinin niyetlerini çok güzel bildiklerini, onları geçici menfaatlerin birleştirdiğini düşünüyor. Kemal'in düşünceleri sadece Türkiye ile sınırlı değildir. Azerbaycan, Dağıstan ve Kuzey Kafkasya bölgeleri de onun düşüncelerinin kapsamı alanındadır. Başka bir ifadeyle, bu bölgelerde kısa sürede Kemalizm'le Bolşevizm'in mücadelesi alevlenecektir. Mustafa Kemal açık bir şekilde Sovyet Cumhuriyetlerinde yaşayan Müslümanların hamisi rolünü oynamaya başlıyor. Yapılacak Rus-Ermeni-Türk Konferansı genel mücadele meydanına çevrilecektir (RGASPI, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi, Fon 159, Sayı 2, Dosya 56, Vr. 046).

İfadelerden de anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal'in Türk dünyasına dönük izlediği birlik siyaseti, Rus ajanları tarafından fark edilmiş ve hemen Sovyet yönetimi, Türkiye ile yapılacak anlaşmalar öncesinde konu ile ilgili bilgilendirilmiştir.

Sonuç

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullar, iki komşu Avrasya devletinde iki farklı ihtilale, her alanda çeşitli devrimlere ve gelişmelere neden olmuştur. İhtilaller sonucu kurulan Sovyet Hükûmeti ile Türk Hükûmeti, imparatorluklar döneminde olduğu gibi düşmanca münasebetler sergilememiş olsalar da, amaç, anlayış ve ideoloji bakımından özlerinde tamamen farklılardır. Rusya'da hâkimiyeti ele geçiren Lenin ve arkadaşları millet, din, ırk vs. gözetmeksizin sınır tanımayan komünizm teorisini benimsemişlerdir. Bu bakımdan Türk İstiklal Savaşı ile yakından ilgilenen Sovyet yönetimi, Müslüman halklar arasında komünizmi yaymada Türkiye'yi bir koz olarak kullanmak istemiştir. Buna karşılık TBMM ve Hükûmet Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerin Türkiye ile bağdaşmayan kendilerine has görüşlerinin olduğunu ve bunu başkalarına kabul ettirmek istediklerini

konuşmalarında birçok defa dile getirmiştir. Ancak Avrupalılar gibi Bolşevizm'den çekinmemiş, Türk Milli Mücadele ilkelerinden taviz vermeden temkinli hareket ederek, emperyalizmin Rusya ve Türkiye için ortak düşman olma gerçeğini kabul ettirmiştir. Rusya ile Batı arasındaki anlaşmazlığı iyi değerlendiren Mustafa Kemal Paşa'nın siyaseti sayesinde, iki devletin birbirine yakınlaşması sağlanmıştır. Bölgenin jeostratejik yapısı ve tarihî sürecin şartları da hükümetleri stratejik müttefik yapmıştır.

Emperyalizme karşı mücadelenin birleştirdiği Sovyet yönetim ile Ankara hükümetinin ilke ve ideolojileri tamamen farklı olduğu gibi bu hükümetlerin liderleri de amaç, anlayış, bakımından farklı düşüncelere ve özelliklere sahip olmuşlardır. Farklı kültür ve koşullarda yetişen Lenin, devlet kurumlarında çalışmadığı gibi koşullar gereği askerlik görevini bile yapamamıştır. Buna karşılık askerî eğitim alan Mustafa Kemal, pek çok savaşta, farklı cephelerde çeşitli rütbelerle görev yapmıştır. Başlattığı Millî Mücadele ile Misak-ı Millî sınırları içerisinde emperyalist devletlere karşı vatanını müdafaa etmiş ve ülkesini kalkındırmak için devrimler yapmıştır. Komünizm ideolojisiyle yola çıkan Lenin ise bütün cephelerde yenik düşmüş Rusya'da kurduğu sosyalizmi komünizmin ilk aşaması kabul ederek sosyalizm sınır tanımaz, "bütün ülkelerin emekçileri birleşin!" ilkesiyle komünizmi bütün dünyada yayma düşüncesiyle hareket etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, ulusal ahlakın uygarlık ilkeleriyle, özgür düşünce ile güçlendirilmesini savunarak, akıl çağı, sanayi devrimi, kapitalizm, sömürgecilik, sosyalizm, faşizm ve demokrasi tecrübelerini yaşayan insanlık için, gerçek yaşam biçimi olarak demokrasiyi öngörmektedir.

Yapılan araştırma sonucu; her iki liderin birbirini iyi tanıdığı ve ona göre siyaset geliştirdiği görülmüştür. Bolşevizm'e yakın durmak ama ülkeye sokmamak siyaseti izleyen Mustafa Kemal, "Politikamız bir daha bu iki milleti karşı karşıya getirmemektir" diyerek iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin gelecekte de devam ettirilmesini tavsiye etmiştir (Aliyef 85). Çağımızda devletler arasındaki karmaşık ilişkilere karşı, Türkiye ile Rusya arasında temeli Lenin ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından atılan iyi komşuluk ve verimli işbirliği münasebetlerinin, her iki ülkenin halkı tarafından memnuniyetle karşılandığı muhakkaktır.

KAYNAKLAR

Aliyef, Hamit. "Kemal Atatürk'ün Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasında Dostluğun Kurulması ve Sağlamlaştırılmasındaki Rolü." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Atatürk Özel Sayısı, no. 36/1-4 (1981), ss. 69-85.

Aralov, S. İvanoviç. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, c. I. Çeviren H. Ali Ediz. Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997.

- Armaoğlu, Fahir. 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, c. I. İş Bankası Yayınları, 1992.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I-III. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.
- Aslan, Yavuz. *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*. TTK Yayınları, 1997.
- Atay, Mehmet. "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi." *Avrasya Dosyası*, İstihbarat Özel, c. 8, no. 2, 2002, ss. 309-328.
- Aybars, Ergün. "Atatürk ve Devrime Bakış." *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, c. 2, no. 7, 1991, ss. 443-453.
- Benhür, Çağatay. *Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)*. 2008. Selçuk Ü, Doktora tezi.
- Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*, c. 34. 1955.
- Boyacı, E. *İstoriya Şpionaja*, c. I, 2003.
- Güneş, İhsan. "Türkiye Komünist Fırkası." *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-komunist-firkasi/?pdf=3294> Erişim Tarihi: 03.11.2023.
- Gürsel, Haluk F. *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*. Ak Yayınları, 1968.
- Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. c. I. Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Karal, Enver Ziya. *Atatürk ve Devrim*. Ziraat Bankası Yayınları, 1980.
- Kılıç, Selami. "Atatürk'ün Büyük Özlemi Türk Dünyasında Kültür Birliği." *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi*, c. 3, no. 1, Erzurum, 2000, ss. 53-60.
- Kocatürk, Utkan. *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Kurat, Akdes Nimet. "Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı." *Bellekten*, no. XXXI/121-124, Ankara, 1967, ss. 375-413.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Lenin, V. İ. *Sosyalizm ve Savaş*. Eriş Yayınları, 2003.
- Perfilov, V. A. "Jizn Vladimira İliça Lenina." *Voprosi i Otveti*, Ulyanovsk, 2012, ss. 65-66.
- RGASPI, *Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi*, 159- 2-56-045.
- RGASPI, *Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi*, 159- 2-56-046.
- RGASPI, *Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi*, 159-2-57-001 (1).
- RGASPI, *Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi*, 159-2-57-003.
- RGASPI, *Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi*, 159-2-57-095.
- Saray, Mehmet. *Atatürk'ün Sovyet Politikası*. Acar Yayınları, 1987.
- Sokolnikov, G. Ya. *Finansovaya Politika Revolyutsii*. c. I, 2006.
- Volkova, V.N. "Vyacheslav Mihailoviç Molotov". *Naučno-Tehniçeskie Vedomosti*. SPBPU. no. 2 (219), 2015, ss. 213-217.

Yel, Selma. “Brest-Litovsk Barış Konferansında Sovyet Rusya’nın Ermeni Politikası.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XVIII, no. 54, 2002, ss. 830-848.

Yüceer, Saime. “Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu.” *Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011, ss. 61-106.

https://biblioclub.ru/index.php?page=author_red&id=2300 Erişim Tarihi: 06.11.2023.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EKLER

508 - 234

Многоуважаемый Владимир Ильич,

Как сообщения гг. Ольвы и Кирова, так и указания западных радио приводит к выводу о катастрофичности положения кемалистов вследствие отсутствия военного снаряжения. Гибель кемалистов поведет к торжеству реакции, поддерживаемой Антантой и мусульманскими ²¹⁰ ~~нациями~~ ^{нациями}, причем возможно появление султана в Малой Азии для проповеди священной войны против нас. Это может повести к широкому контр-революционному мусульманскому движению к потере для нас Баку и, может быть, Туркестана и даже к серьезным опасностям ^{у нас} на нашем востоке. Вопрос о дальнейшем существовании кемалистов является для нас, поэтому, жизненным. Сводится же он, прежде всего, к попытке им вооружения. Когда и представитель ^А здесь говорил с нашими военными, они заявили, что нужно 250.000 винтовок с соответствующим количеством патронов. Наши военные в разговоре с Халилом согласились на 60.000 винтовок. Но потом мы и этого не дали, а послали только 6.000. Вопрос о транзите приобретет значение только в том случае, если у нас будет что послать им. Энвер теперь явился с новым предложением: он поедет в Германию и может там дастать оружие для кемалистов, причем его можно будет свезти к нашим газаням, а наше дело будет проведено через нашу территорию до Малой Азии. Если это удастся в таком случае серьезно встанет вопрос о транзите, т.е. о содействии не только Армении, но и Грузии, ибо буржуазное грузинское правительство не пропустит оружия для кемалистов. Бакир Саиди предлагал еще другое: если мы откроем необходимый кредит, причем они могут позднее оплатить эти суммы товарами. Возможность уплаты чеками через Ревель ^{может быть} для этого использована. Нужно было бы на протяжении шести месяцев ассигновать на это, по крайней мере десять миллионов марок.

С Коммунистическим Приветом (Ling)

Т. Молотову. 22/II 1922 ²¹⁸₉₅
Уважаемый товарищ, ⁴⁶⁵
в комиссии о Турции г. Сокольников пред-
ложил нечто ужасное, чему нет имени -
нарушить торжественное обязательство
московского договора, не уплатить в до-
говорный срок (16 лот) требуемую сумму
уже отплатную для этого в Тифлисе,
и тем через своих агентов заставить Турцию
грубо обмануть верящих нам турецких
крестьян и ремесленников, опозорить
себя перед всеми народами Востока, жда-
ни всем нам больше не верили, чтобы
презирали нас как обманщиков, - и
меня лично, подписавшего договор,
приводить к позорному столбу перед
народами Востока, политически убить.
Не могу допустить, чтобы у кого
либо поднялась рука поддержать
такое предложение, политическое
самоубийство. Это самое ужасное,
на что я натолкнулся за эти
4 последних года.
С коммунистическим приветом
Виз. С. Молотов

230

RÉPUBLIQUE RUSSE FÉDÉRATIVE
DES SOVIETS
COMMISSARIAT DU PEUPLE
POUR
LES AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

ТОВАРИЩУ ЛЕНИНУ

Le 16/4 1920

№ _____

MOSCOU.

TÉL. 4-2206.
30245.

Многочуважаемый Владимир Ильич

После того как произошло предварительное надушивание почвы и политбюро приняло по турецкому вопросу директивы, я мог иметь сам беседу с Халил-пашой и другим делегатом турецкого Национального Центра доктором Фуадом, называющим себя коммунистом, не рискуя расхолаживать их уклончивыми ответами. Беседа длилась более трех часов. Мы не должны увлечься слишком широкими перспективами и начать авантюры, превышающие наши силы, но с этой оговоркой я все же должен сказать, что сближение с Турецким Национальным Центром может вести к громадному усилению нашей политики на Востоке. Национальный Центр еще не раскололся на партии и программа внутренней и политики не выработана. Во всяком случае будет республика. Они обещали, что турецкие массы - это крестьянство и мелкая буржуазия. Их угнетателям была бюрократия, высокопоставленные пашы и спекулянты; капитал у них западный, крупная буржуазия - армяне и греки. В Малой Азии крупное землевладение было уничтожено еще Махмудом II; С тех пор оно отчасти восстановилось, но этих помещиков очень мало и их вероятно прогонят. Для коммуниста нет почвы, но большевизм чрезвычайно популярен, ненависть против западного капитала и собственных угнетателей громадна. Халил, выяснив наше отношение, хочет вернуться в Сивас и потом снова приехать к нам. Он просит, чтобы мы послали вместе с ним наших представителей а также Армянских товарищей ввиду сложных отношений с Арменией. Он не только допускает, но усильно просит, чтобы мы создали у них наше постоянное представительство, типографию, библиотеку, издательство книг и журналов. Они просят, чтобы в этом представительстве были и мусульмане, и вполне русские товарищи. Свободу пропаганды мы будем иметь полнейшую. Возможно введение там Советской Республики, но это будет не наши Советы, ибо каждый крестьянин любит свой участок и лишь постепенно можно будет популяризовать коммунизм в деревне. Я лично не вижу пользы от такого ненастоящего Советизма, который будет только пугать умы. В военном отношении Халил просит аммуниции и денег. Они вполне признают самоопределение всех национальностей и готовы на отделения и на автономии. Программа Халила - доктрина Монро для Азии, борьба Советскую Россию единственным другом Азиатских народов и понимает, что без нас они погибнут. В Персии он готов помогать нашей работе посланкой турецких партизан, при чем борьба будет и против Шаха и феодалов, за аграрную Революцию, не касающуюся пока еще городской буржуазии. Его агенты будут поддерживать нашу политику и в Агванистане и в Индии. Таким образом центр тяжести нашей ближне-восточной политики перенесется в Турцию. Необходимость непосредственного контакта с Турцией ведет к тому, что мы должны будем использовать железные дороги Армении а для этого мы должны заключить договор с Арменией. Надо будет при-

Belge No: 159-2-57-001 (1)

484

Телеграмм Москва Наркоминдел Изчеричу из Телавта миссия РСФСР в
Грузии 595 181 31 19 53 всем через политекомитов
Из Телавтуда сообщают, что газета Еми Йил стало органом официальной
/с/абрикованной правительством/ турецкой компартии Еми Йил статье
30 ноября высказывает свое новое кредо " мы с вами революцией зададим
народное правительство при котором все будут равны ни кто не будет
учтено по достигнутому путем постижимости. Подобно России борющейся
деникинцами Колчаком мы боремся турками ? англичанами. Мы враги
капиталистов империалистов будем бороться против них до конца. В на-
стоящее время Ангорское Пра вительство есть безусловно революционное
правительство. Если мы с сегодня начнем сразу творить революцию враги
воспьяуаются этим сразу вернутся Турцию. Эта статья характеризует роль
значение организованной кемалем турецкой компартии. Константинопольское
факт передает сообщение из Анголы зайти кемалистами города Морсини
Киликии. Константинопольская печать сообщает беспорядках своих начинаю-
ся районе Вруен, шаги кемалистов ведут усиленную партизанскую войну.
Ангорское Телеграфное агентство опровергает сообщение будто бы делегат Ангор-
ского Правительства отправился Унцери для ведения переговоров с союзникам
Константинопольские скрывают факт присоединения миссия Кавет нами Ангор-
скому Правительству. Константинопольские газеты пишут что известия о
делегации есть. Тифлис 31 декабря нр 414 Забюропечати Народиев

38

Belge No: 159- 2-56-045

36
46

Текст 23 Москва Паромигодед Ичеришу на текст РОСФ в Грузии
 нр 592 225 31 19 22 воюу черев воюу ответственных политиконтов
 Орган помещиков Грузии 31 декабря считает что Советское Правительство
 должно выполнить свои обязанности. Задержание маршрутных поездов Азербейд-
 жаном обычном языке носит название - присвоение чужого имущества. Слово
 31 декабря считает что обе стороны Москва и Ангора одинаково знают на-
 мерение друг друга - их объединит единичные задачи. Длительное осознатель-
 ство обеих сил абсолютно невозможно. Горизонты Кемаль об, екти его стре-
 млении направлены не только Турция но Азербейджан Дагестан Сербия как
 прочее скоро всех этих пространствах загорится открытая борьба Кемальна
 брайнезизмом. Мустафа Кемаль откровенно начинает выступать роли по-
 кропителя всех мусульман живущих советских республиках. Предстоящей
 русско-армянско-турецко конференция является генеральным сражением официюс
 правительства Бртова 31 декабря пишет" ни думали, что Азербейджан не
 выполнят условия договора следствие царских тем анархистов однако вы-
 является, что задержание маршрутов было сознательным. Таких условиях
 делается невозможным установление определенных норм отношений между
 государствами. Если Азербейджан хочет чтобы на него смотрел кто либо
 как на государство он должен немедленно удовлетворить требования Грузии
 Сообщению приближенных грузинские войска заняли станцию Вагали нейтральной
 зоне такж и контролировали Вагалинский мост. Цены золота Грузии связи богатстве-
 вом буржуазии упали. Из Батума сообщают что связи прибытием анлом
 Новороссийск снова наблюдается повышение местной валюты но Батум-
 ские коммерческие круги считают что роль Грузии как транзитного пути
 России исчезает. нр 418 Тифлис 31 декабря заверю печати Брофеев

46

Belge No: 159- 2-56-046